

A családi állapot és az étellel való elégedettség összefüggései és hatásuk a társadalmi integrációra a magyar társadalomban

Czibere Ibolya

czibere.ibolya@arts.unideb.hu

Beérkezés: 2016. 10. 04.

Átdolgozott változat beérkezése: 2017. 03. 16.

Elfogadás: 2017. 03. 21.

Összefoglaló: A tanulmány az egyének társadalmi integrációt befolyásoló családi jellemzőit vizsgálja. Abból indul ki, hogy a társadalom tagjai számára az egyik legmeghatározóbb integrációs tényező az étellel való elégedettség, ezért arra keresi a választ, hogy az együttélési formák, azaz az egyének családi állapota (házasság, élettársi kapcsolat, egyedülállóság, stb.) befolyásolja-e az étellel való elégedettséget, illetve milyen nemek és egyéb demográfiai-környezeti jellemzők szerinti különbségek határozzák ezt meg leginkább. Ebben az értelemben a tanulmány a családot mint elégedettségre ható integrációs intézményt értelmezi. A klaszterelemzés eredményei (az elégedettség terén) jelentős településtípus szerinti eltéréseket mutatnak a gyermekszám szerint megkülönböztetett háztartásnagyságok körében, az útmodell eredményei pedig bizonyítják, hogy a magyar társadalomban az egyének étellel való elégedettségét nem befolyásolja az aktuális családi állapota, sokkal inkább más, az életüket közvetlenül befolyásoló kooperációs terek minősége (családi kapcsolataik és a közvetlen lakóhelyi környezetük), valamint ettől gyengébb, de mérhető hatással a szubjektíven érzékelt személyes társadalmi presztízszük.

Kulcsszavak: társadalmi integráció, étellel való elégedettség, családi állapot, nemek szerinti különbségek, szubjektív életminőség

Bevezetés

A dolgozat a társadalmi integráció és dezintegráció kutatásához kapcsolódik, amelynek az elméleti alapozásában a Dupcsik–Szabari (2015) szerzőpáros az egyéneknek, intézményeknek egy társadalmi csoporttal vagy kollektivitással való kooperációját és a kooperációhoz szükséges értékek bizonyos fokú azonosságát tekinti társadalmi integrációnak. Tanulmányunk az integráció egyik legfontosabb intézményének, a családnak az integrációs funkcióit vizsgálja. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy az egyének étellel való elégedettségét meghatározza-e aktuális családi állapotuk, illetve mely tényezők (objektív és szubjektív) magyarázzák leginkább az elégedettséget. Az étellel való elégedettség a társadalmi integráció egyik kulcsfontosságú kategóriája, amelyet a családi hatásokon keresztül mért elégedettségi szint alapján értelmezzünk (családi hatásokon az egyének családi állapot szerinti jellemzőinek a demog-

ráfiai és háztartásjellemzők, a megfosztottságok, az elégedettség és a szubjektív anyagi helyzet alapján történő vizsgálatát értjük). Az elégedettség és normakövetés dimenzióit az integrációs modell létrehozásakor is figyelembe vették (Kovács és mtsai 2016), ebben az összefüggésben az elégedettségre ható integrációs intézmény, a család vizsgálata az integrációs modell kiegészítése. A legtöbb ember személyiségét leghatásosabban a családja formálja és a formálás fő mechanizmusai a személyes kötődésen keresztül hatnak (Jamieson 2011), ezért a család a társadalmi integráció legfontosabb mikrointézménye, illetve diszfunkcionális működése esetén a dezintegráció egyik lényeges oka lehet.

Az olyan *familisztikus értékek*, mint a családi összetartozás, a stabilitás és lojalitás iránti igény a család egészére átfogóan vonatkozó elvárások. Közösségi értékekről lévén szó, a csoport szükségleteit, céljait és azonosságtudatát helyezik előtérbe. Sokakban él az ideális családról alkotott kép, és az egyének hajlamosak abban hinni, hogy a család érdemli meg leginkább a bizalmukat. Családtagjaiktól, házastársuktól, szüleiktől, gyermekeiktől, sőt még távolabbi rokonaiktól is elvárják, hogy elkötelezettek legyenek a családi egység iránt. A közösségi értékek mellett az *individualista* (önmegvalósító) *törekvések* is áthatják a társadalmat. Ezek arra bátorítják az embereket, hogy merjenek saját boldogságuk, boldogulásuk, céljaik és identitásfejlődésük szellemében gondolkodni, és hangsúlyozzák az egyéni preferenciák, a személyes adottságok és lehetőségek kiteljesedését (Lugo Steidel–Contrearas 2003). Alapvetően a familisztikus és individualista értékek közötti szakadék képezi a család témakörében folyó viták alapját. A közösségi és az egyéni értékek egyidejű vonzereje a társadalomban és az egyénben is feloldásra váró feszültséget gerjeszt, egyben „a folytonosság és a változás paradoxona” (Bengston–Biblarz–Roberts 2007: 323).

A hagyományos családmoddeltől és nemi szerepektől történő eltávolodást sokan a *család válságaként* értelmezik (Coontz 2005). A válság jeleiként olyan demográfiai tendenciákat azonosítanak, mint például a házasságban élők számának csökkenése, a házasságon kívüli együttélések, valamint az egyszülős családok számának növekedése. A *család átalakulási folyamata* (és nem a válsága) mellett érvelő kutatók szerint a mai családok a korábbiaknál jobb körülmények között élnek, ami jelentős hatást gyakorol a működésükre is (Coontz 1992; Yorburg 2002). A koncepció követői a családmoddell átalakulását a gazdasági trendekkel és kulturális fejlődési folyamatokkal magyarázzák. A 2000-es években született nemzetközi irodalmak rámutatnak az emberek házassági kedvét befolyásoló és a családi életre nagy terhet jelentő strukturális tényezőkre: a nyugati társadalmakban a 20. század második felében a sokak számára biztos megélhetést jelentő gyári munkalehetőségek megszűnőben voltak, a középosztály munkalehetőségei is egyre szűkültek, a jövedelmek nem tartottak lépést a szükségletekkel, a képzett munkaerő iránti igény egyre nőtt, s a nők egyre nagyobb számban jelentek meg a munkaerőpiacon. Ezek a gazdasági tényezők a házasságkötés időzítésére, a gyermekvállalási kedvre is hatást gyakoroltak, és negatív irányban befolyásolták az egyének házassági hajlandóságát és lehetőség-

geit (Cherlin 2005; Edin–Kefalas 2005; McLanahan–Donahue–Haskins 2005). Stephanie Coontz történész úgy fogalmaz, hogy „a házasság már egészen a kőkorszak hajnalától fogva folyamatos evolúciós változásokon megy keresztül” (Coontz 2005: 17), álláspontja szerint a történelmi hagyományok értelmében a családi modell változásai természetes, normális jelenségnek számítanak. Ezen válságdiskurzussal szemben álló nézőpont szerint a család belső viszonyainak átalakulása és a család funkciói közötti hangsúlyeltolódás szükségszerű, hiszen ez biztosítja a család megváltozott társadalmi körülményekhez történő alkalmazkodását és az integráltságot. A korábbi nemzedékekhez képest az életformák sokkal változatosabbak, az ezek közötti választás nagyobb rugalmasságot tesz lehetővé. Az alternatív életformák egyre elfogadottabbá válnak, aminek következtében újabb és újabb családformák fejlődnek ki. Ezeket a változásokat viszont nem minőségi romlásként értelmezik, hanem érvelésük szerint csak arról van szó, hogy a különböző családformák más-más értékeket hordoznak. A családi mintázat átalakulása miatt a családi élet kevésbé kiszámítható, mint a huszadik század közepén volt. A család életét nagy részben a saját felfogása és ritmusa szerint működő két felnőtt döntései és választásai határozzák meg (Waite–Gallagher 2000).

A mai párkapcsolatok számára a legnagyobb kihívást a személyes fejlődési utak párkapcsolatba történő integrálása jelentheti (Waite–Gallagher 2000). Az egyéni boldogság és a családi összetartozás nem szükségszerűen áll ellentmondásban egymással. A kutatások szerint egy támogató párkapcsolat kifejezetten jótékony hatással van az egyén jó közérzetére (uo.). Az emberi kapcsolatok minősége és a társadalmi elismertség érzése szoros összefüggésben áll egymással. Az egyén magánjellegű kapcsolataiban (például családi és rokoni kapcsolatai, párkapcsolat és szexuális kapcsolat, barátság) tanúsított viselkedésére nagy hatással van az, hogy mennyire elégedett a társadalomban betöltött szerepeivel. Amennyiben elégedetlen a társadalmi pozícióival és nem képes ezek megváltoztatására, belső harmóniája felborulhat, ami kifejeződik a kapcsolataiban is (Jamieson 2011). A kapcsolati tőkék és hálózatok integráló szerepének vizsgálata évtizedek óta a legfőbb nemzetközi és hazai kutatási kérdések körébe tartozik (Granovetter 1991; Coleman 1998; Bourdieu 1998; Albert–Dávid 2006, 2007; Dávid 2010). A téma jelentőségét az adja, hogy az emberek közötti viszonyok és kapcsolatok a társadalmi integrációban meghatározó szerepet játszanak.

A rendszerváltást követő gazdasági változások *a magyar családok helyzetében* is jelentős fordulatokat eredményeztek. Ennek következtében családok tömegei kerültek válságba, „(...) hiszen megrendült egy korábbi szerkezeti és életvezetési modell érvényessége. Ez a modell a kétkeresős család volt...” (Somlai–Tóth 2002: 342). A hazai szakirodalmak tanúsága szerint a családokra irányuló kutatások zöme leginkább a családformák és a családi funkciók változásának okaira és a családi élet „válságainak” feltárására koncentrál. Napjainkra a családfunkciók változása a családfogalom kiszélesedésével járt együtt, amelyet számtalan társadalmi tényező együttes hatása

eredményezett. Neményi és Takács (2005) ezek körében a házasság intézményének társadalmi presztízsveszteségét, a szexuális magatartásokban bekövetkező változásokkal szembeni társadalmi engedékenység növekedését és a válások terjedését emeli ki. A klasszikus nukleáris családmódellet egyeduralkodó felváltotta a családi életformák pluralizációja, amelyhez a klasszikus nemi szerepek részbeni funkcióvesztése és a nők társadalmi-gazdasági önállósulása is hozzájárult.

A *pozitív életminőség* (quality of life) egyik leggyakrabban mért dimenziója az étellel való elégedettség. Ennek vizsgálata során a megkérdezett a saját kritériumai szerint kognitív alapon értékeli az általános életminőségét, ezért is tekintik az étellel való elégedettséget¹ a szubjektív jóllét egyik meghatározó elemének (Diener 2000). Ennek megfelelően a szubjektív életminőség a jelenben érzékelt életkörülményekkel való elégedettségi szintet jelöli. A szubjektív életminőségre irányuló vizsgálatok eredményei szerint azok számolnak be magasabb szubjektív jólétről, akik házasságban vagy tartós párkapcsolatban élnek (Veenhoven 1989; Frey–Stutzer 2003), de azok is elégedettebbek, akik rendszeresen találkoznak a rokonaikkal vagy barátaikkal (Veenhoven 1984). Diener és Seligman (2004) eredményei szerint a válás nagyobb mértékben csökkenti az étellel való elégedettséget, mint az özvegyiség. A gyermekek léte viszont Veenhoven (1984) eredményei szerint nem járul hozzá a boldogsághoz. Murinkó (2007) az élet egyes részterületeivel (jövedelmi helyzet, családi élet, egészség, munka) való elégedettséget vizsgálta életkori különbségekben. Az életkor és a boldogság között direkt és indirekt kapcsolatot is kimutatott. Az életkor előrehaladtával az eltérő életkori korcsoportokban mért elégedettség az életkörülmények változásától és a különböző életeseemények hatásától függetlenül is csökken. Eredményei, hasonlóan a Spéder–Kapitány (2002) szerzőpáros eredményeihez, azt mutatják, hogy az életkor és az elégedettség U alakú kapcsolata alapján a húszas és a negyvenes éveikben járók életminősége a legmagasabb, és a legidősebbeké a legalacsonyabb. Lengyel és Janky (2003) eredményei szerint a fiatalabbak átlagosan nagyobb arányban érzik magukat elégedettnek. Az étellel való elégedettség esélyét az anyagi erőforrások irányából vizsgálva azt a megkérdezettek szubjektív osztályhelyzete befolyásolta, és leginkább a magasabb státuszúak nyilatkoztak úgy, hogy elégedettebbek. A szerzők integrált modelljének eredményei ugyanakkor azt mutatták, hogy az objektív vagyoni, jövedelmi és munkaerőpiaci helyzet nem játszik szerepet az elégedettségi szint meghatározásában.

A *társadalmi integráció* szemszögéből a család és az elégedettség összefüggései nem vitathatók, de ezzel összefüggésben bemutattuk, hogy az egyének elégedettségét erőteljesen befolyásolja a társadalom minősége és az egyén társadalmi hierarchiában elfoglalt helye is. Az egyének elégedettsége is hatást gyakorol a társadalom integráltságára, a magasabb jóléti szinten élő egyének a kutatási eredmények szerint egyrészt produktívabbak, másrészt sokkal kisebb eséllyel jelennek meg körük-

1 Az Étellel Való Elégedettség Skála (Satisfaction with Life Scale, SWLS) eredetileg öttételes, és az állításaival való egyetértésről hétfokú skálán nyilatkozik a válaszadó (Diener 2000).

ben mentális betegségekre utaló (dezintegráló) tünetek (Seeman 2000). Tóth Olga az integráló és dezintegráló családok kapcsán említi, hogy a család egyfajta védőfaktorként működik, és fontos biztosítéka a sikeres társadalmi integrációnak; ugyanakkor fordítva is igaz: az egyének társadalmi dezintegráltsága mögött a család nem megfelelő működése vagy épp a hiánya is állhat (Tóth 2012). Kopp és munkatársai (Kopp 2008; Kopp–Skrabski 2009) adatfelvételek sorával igazolták a család integráló és dezintegráló hatásait. A magyar lakosság fizikai és mentális állapotának nagymintás felvételei bizonyították, hogy a család hatásait nem csupán az integráló/nem integráló családsémák ellentétpárjaként lehet megragadni. Mindezekből kiindulva, tanulmányunkban elsősorban nem arra keressük a választ, hogy a családok (vagy az egyes párkapcsolati formák) jól töltik-e be az integráló szerepüket. Ennek a kérdésnek a megválaszolására, egyetértve Tóth Olgával (2012), nem alkalmasak az olyan típusú adatfelvételek, amelyek bizonyos családformák meglétében keresik az integráció sikerességét, más családformákat ellentétpárként szembeállítva ezekkel, illetve azok sem, amelyek kifejezetten a könnyen mérhető változók, mint pl. a családi állapot preferálásából indulnak ki. Továbbá nem kívánjuk szembeállítani a normának megfelelő családformát a „másfajta” családformákkal sem, és nem kívánjuk bizonyítani sem pró, sem kontra a családformák közötti integráltsági különbségeken keresztül, hogy a normának megfelelő családforma a családtagok integráltságának legfőbb biztosítéka.

Eredményeinket a dolgozat első részében a családi jellemzők általános leírásán és az egyes háztartásformák elégedettségét befolyásoló kombinált tényezők elemzésén keresztül mutatjuk be a jóllét-elégedettség-integráltság hármásában. A tanulmány második részében többváltozós elemzések segítségével modellezzük az étellel való elégedettséget magyarázó legfontosabb tényezőket, elsősorban annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy a jelenkori magyar társadalomban milyen családi és egyéb hatások befolyásolják az egyének elégedettségének (boldogságának) szintjét, és a feltárt magyarázó tényezők milyen módon hatnak a társadalmi integrációra.

Adatok és módszerek

Jelen tanulmány az „Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban” című OTKA-kutatás adatbázisának felhasználásával készült. Az adatfelvétel 2015-ben zajlott. A minta elemszáma 2687 fő. A kérdezettek háztartásában összesen 6569 fő él. A minta országosan reprezentatív nemre, életkorra, iskolai végzettségre, településtípusra és régióra. Az elemzés során súlyozott adatbázisból dolgoztunk, így az eredmények érvényessége – a felhasznált kutatási adatbázis által kínált lehetőségeket teljes mértékben kihasználva – kiterjeszthető a magyar lakosságra.

Elemzéseinkbe² az adatbázis felhasználásával készített keresztátlák és a hozzájuk tartozó khi-négyzet-próbák, valamint – a vizsgált változók normalitásának függvényében – parametrikus és nem parametrikus *t*-próbák, illetve varianciaanalízisek eredményeit is beemeltük.

A tanulmány 5. pontjában a településtípust és a gyermekszámot jelző változók felhasználásával klaszterekbe soroltuk a válaszadókat. A besorolás alapjául a minta sajátosságait, a könnyű értelmezhetőséget és a megbízhatóságot szem előtt tartva, a klasztereljárások közül a kétlépéses klaszteranalízist választottuk. A felhasznált változók megfeleltek a módszer által velük szemben támasztott követelményeknek, a kapott 6 klaszter pedig megfelelő minőségű, és a vizsgált tényezők alapján egymástól csoportonként kellően elkülönülő válaszadókat tartalmaz. A távolságok méréséhez a kategoriális változók használata esetén kézenfekvő, log-likelihood módszert alkalmaztunk.

A kutatásban használt kérdőív mérte a háztartások kiadásait, fogyasztási szokásait, a kért munkaeerőpiaci státuszát, jövedelmi viszonyait, szabadidő-felhasználását, kultúrafogyasztását, a kapcsolati jellemzőket, a bizalmi szintet, értékeit, véleményét, társadalmi részvételét, a lakásviszonyait, a mobilitási jellemzőket és a vallási, etnikai hovatartozást. A kérdőív kérdései olykor a családra, máskor a háztartásra vonatkoztak. Mivel a család mérete és a háztartás mérete általában eltérő, az eredmények értelmezése során, elsősorban a fogyasztási jellemzők esetében, a háztartásnagyságokat (háztartásokban együtt élők száma) tekintjük az elemzés egységének.

Tanulmányunkban elsősorban a családi állapottal összefüggő információkat dolgoztuk fel, mindezt területi dimenzióban is vizsgálva. Arra voltunk kíváncsiak, hogy az egyén étellel való elégedettségét meghatározza-e az aktuális családi állapota, illetve mely tényezők (objektív és szubjektív) magyarázzák leginkább az elégedettséget. Az általános elégedettségre irányuló standard kérdés a kérdőívben így hangzott: „Általában véve jelenleg mennyire elégedett az életével?” A válaszadóknak 1-től 10-ig terjedő skálán kellett bejelölniük a rájuk vonatkozó értékeket. E megközelítéssel egyúttal elfogadtuk azt a Bulmahn (1996) által megfogalmazott megközelítést (idézi Spéder–Kapitány 2002), hogy a különböző életszférákkal való elégedettség végső soron a válaszadó általános elégedettségi szintjében jelenik meg.

Sem a nemzetközi, sem a hazai kutatási eredmények nem bizonyítják egyértelműen, hogy általában véve az egyén családi állapota hatással van az életével való elégedettségére, erre alapozva előzetes feltevéseinket, hipotézisünk megfogalmazásakor mi is abból indulunk ki, hogy mindezek az összefüggések igazak a magyar társadalomban zajló folyamatokra is, vagyis a magyar társadalomban a családi állapot kategóriája nem befolyásolja meghatározó módon az egyén étellel való elégedettségét, ezen keresztül pedig társadalmi integráltságát. Ehelyett azt feltételezzük, hogy

2 Köszönetemet fejezem ki Gégény Jánosnak a módszertani megoldások kidolgozásában nyújtott szakmai segítségéért.

egyrészt annak a családnak vagy háztartásnak a nagysága a meghatározó, amelyben az egyén él, másrészt, hogy leginkább az aktuális szubjektív osztály- és egyéb önbesorolások és vélekedések együttes hatása eredményezi az egyének elégedettségének, ezzel együtt integráltságának a szintjét.

A családi állapot jellemzői – kétváltozós elemzések

A család a társadalmi integráció alapintézményeként meghatározó változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, amelyek jelentős részben leírhatók az adatfelvétel segítségével. A válaszadók családi állapotát a nőtlen-hajadon, házas, elvált, özvegy klasszikus kategóriáival mérte a kérdőív, kiegészítve azokkal a nem klasszikus státuszú életformákkal, mint pl. házas, de élettárrsal élő; elvált és élettárrsal élő, stb. Az élettárrsal élők, az elváltak és az özvegyek esetében összevont kategóriát használtunk. Élettárrsal élőknek soroltuk be mindazokat, akik nőtlenek, hajadonok és van élettársuk, de azokat is, akik formálisan még házások, de élettárrsal élnek, illetve, akik elváltak, de van élettársuk, vagy özvegyek, és nem egyedül, hanem élettárrsal élnek. Az elváltak közé csak azokat soroltuk, akiknek nincs élettársuk, az özvegyek körébe pedig az egyedül élőket. A fenti kategóriákat alkalmazva az eredmények szerint a válaszadók jelentős része házasságban él, egyötödük egyedülálló, az élettárrsal élők, az elváltak és az özvegyek 10 százalékot képviselnek a mintában (1. táblázat).

1. táblázat: *Családi állapot*

Kérdezett családi állapota	N	%
nőtlen, hajadon, nincs élettársa	608	22,6
élettárrsal él	320	11,9
házas (és házastárrsal él)	1156	43,0
elvált (egyedül él)	274	10,2
özvegy (egyedül él)	329	12,2
Összesen	2687	100,0

A *nemek szerinti* különbségek alapján szignifikánsan³ több férfi él házasságban, és ugyancsak több él egyedülállóként egyedül is, mint nő, míg az egyedül élő elváltak és az özvegyek körében jelentősebb nőtöbbség tapasztalható. *Életkor szerinti bontásban* erős szignifikáns⁴ kapcsolatot mutattunk ki az egyes korosztályok és a családi álla-

3 A khi-négyzet értéke: 171,657, $p \leq 0,001$.

4 A khi-négyzet értéke: 2005,433, $p \leq 0,001$.

pot kategóriái között. Minél fiatalabb korosztályt vizsgálunk, annál népszerűbbek az élettársi kapcsolatok, a vizsgált életkor csökkenésével az élettársi kapcsolatban élők száma folyamatosan nő. A házasságban élés az 50–59 éves korosztály körében a legelterjedtebb együttélési forma. Az elváltaknak viszont, akik a kérdezés időpontjában is egyedül éltek, a két középkorosztály körében (40–49 év, 50–59 év) a legmagasabb az arányuk (18,4%, 18,5%), de a hatvan éven felüliek csaknem egyötöde is válás miatt él egyedül. Az életkor előrehaladtával emelkedik az özvegyiségben élők aránya, a 60–69 évesek egyötöde, míg a 70 éven felüliek több mint fele özvegyként él.

A családi állapot jellemzőinek nemek és életkor szerinti vizsgálata során szintén erős szignifikáns⁵ nemek közötti különbségeket találtunk. A legfigyelemreméltóbb különbség az elváltak körében írható le, a válás után a nők jóval többen maradnak egyedül (60,7%), mint a férfiak. Hasonló a helyzet az özvegyiség terén, az özvegyek 84 százaléka is nő. Az egyedülállók (nőtlenek, hajadonok) körében viszont jóval több férfit találunk, mint nőt (58,9%, 41,1%). A korosztályi különbségeket vizsgálva csupán néhány jellegzetes nemek közötti eltérést emelünk ki. Az ötven éven aluliak körében minden korosztályban magasabb az egyedülálló férfiak aránya, mint az egyedülálló nőké. Már a legfiatalabbak között is (18–29 évesek) kétszer annyi nő él házasságban, mint férfi, körükben kisebb eltéréssel, de az élettársi kapcsolatokra is igaz, hogy több fiatal nő él ilyen párkapcsolatban, mint fiatal férfi (a nők esetében 20 százalékos körüli, a férfiak esetében nem éri el a 15 százalékos arányuk a korosztályon belül). Az élettársi kapcsolat férfiak és nők esetében is a 30–39 éves korosztály körében a legpreferáltabb, kis női túlsúllyal (22,3%, 24,0%). A fiatal középkorosztályon belül (30–39 év) a legnagyobb statisztikai eltérés az egyedülállók körében tapasztalható. A korosztály sajátossága, hogy a férfiak kétszer annyian nőtlenek, mint ahányan a nők hajadonok. A negyven év fölötti korosztályokban együttesen még mindig egyharmad fölötti az egyedülálló (nőtlen) férfiak aránya, míg a nők körében ez az érték (hajadonok) nem éri el a húsz százalékos sem. Az elváltak körében a férfiak és nők esetében is leginkább a 40–49 és az 50–59 éves korcsoportokban magas kiugróan az elváltak és emiatt egyedül élők aránya. Sajátos nemek közötti különbség, hogy mindkét csoportban az elvált nők élnek többen egyedül, ez különösen a 40–49 évesek körében szembetűnő, ahol a férfiak 15 százaléka, míg a nők 21,4 százaléka él a válás után egyedül. A 60–69 évesek körében az elváltak között viszont már a férfiak túlsúlya a jellemző, a fiatalabb idős korosztály körében szignifikánsan több férfi él egyedül, mint nő (16,9%, 12,4%). A két nem közötti legkirívóbb különbségek mégis a két idős korosztályon belül figyelhetők meg az özvegyek arányát tekintve. Seholy máshol ilyen kiugró mértékű különbséggel nem találkozunk. Már a fiatalabb idősök esetében is jelentős a nemek közötti szakadék a nők körében tapasztalható rendkívül magas özvegyiségi arány miatt. Csaknem egyharmaduk (32,7%) már ekkor özvegyként él egyedül, míg a férfiak körében ez az arány

5 A khi-négyzet értéke: férfi: 778,052, $p < 0,001$; nő: 1189,091, $p < 0,001$.

nem éri el a tíz százalékot sem (8,4%). A 70 éven felülieknél viszont a nemek közötti különbség még inkább növekszik, ebben a korosztályban már háromszor annyi nő él özvegyiségben egyedül, mint férfi. A korosztály nőtagjainak csaknem 72 százalékát érinti az özvegyiség, a férfiak körében ez az arány nem éri el a 25 százalékot sem.

A *családi állapot településtípusonkénti jellemzői* közül különösen a házasságban és az élettársi kapcsolatokban élők településkülönbségeit tartjuk fontosnak kiemelni. A házások több mint 60 százaléka kistelepüléseken él (város, falu), a legkisebb arányt a fővárosiak képviselik körükben (17,2%). Leginkább kiugró értékeket viszont az élettársi kapcsolatok települési jellemzői mutatnak. Ezen a családi állapoton belül a kisvárosokban élők értéke emelkedik ki, meghaladva a 30 százalékos arányt is, miközben a fővárosi és a falusi értékek alig több mint 20 százalékkal mutathatók ki. Az egyedülállók (nőtlenek, hajadonok) között többségben vannak a falvakban élők (28,5%), de minden más településtípus is legalább 20 százalékos arányban szerepel. A válás miatt egyedülállók között legkevésbé a fővárosi és a falusi emberek érintettek (kb. 20%-os arányban), leginkább a városokban (30%) és a nagyvárosokban élők (27,5%) köréből kerülnek ki. Az özvegyiség miatt egyedül élők körében a falusiak és a kisvárosiak vannak jelen legnagyobb arányban (kb. 30%), de az özvegyek között 20-20 százaléknyi a fővárosi és a nagyvárosi lakos is.

A *családi állapot szerinti aktivitások* vizsgálata azt mutatja, hogy arányaiban az élettárssal élők és az elváltak körében találjuk a legtöbb alkalmazottat (57,6%, 54,6%), az egyedülállók és a házasságban élők között arányuk kevéssel ötven százalék alatt marad. A nőtlenek, hajadonok körében még sokan tanulnak is, ezért a foglalkoztatásban állók után a legnagyobb arányú csoportot a tanulók képezik, egynegyedük van ebben a státuszban. Az élettárssal élők preferálják leginkább a vállalkozói tevékenységeket is, itt találjuk a legnagyobb arányú vállalkozói csoportot. Tíz százalékuk vállalkozik vagy végez ilyen típusú tevékenységet, a házások és az elváltak ettől kissé lemaradva, de nem leszakadva követik őket.

A munkanélküliek aránya (5,3%) az egyedülállók (nőtlenek/hajadonok) körében a legmagasabb, de körükben a közmunkások is 4,6 százalékot képviselnek. Alkalmi munkákat leginkább az egyedülálló nőtlenek, hajadonok és az elváltak végeznek (3% körüli arányban), a párkapcsolatban élőkre ez a munkavégzési forma ilyen mértékben nem jellemző. A közmunkás státusz az élettársi kapcsolatban élők (5,3%) és az elváltak körében (5,5%) a leginkább jellemző, igaz, az egyedülállók között is eléri a 4,6 százalékot. Viszont a házasságban élők körében mutatható ki a legalacsonyabb érintettség mind a közmunkákkal, mind a munkanélküliséggel kapcsolatban (3,1%, 2,3%).

Az élettárssal élők körében kiugróan magas a gyermekgondozási ellátást igénybe vevők száma is (10,6%), míg a házasságban élők körében ez nem éri el az öt százalékot sem (4,9%). A házasságban élők körében a foglalkoztatási csoportjellemezők hangsúlyosan másként alakulnak az élettársi kapcsolatban élőkhez képest abból a szempontból is, hogy a legnagyobb létszámú, vagyis a munkaerőpiacon alkalmazásban állókat (47,1%) követően a nyugdíjasok képviselik a másik legmarkánsabb csoportot a csaknem

egyharmados arányukkal (31,3%). A nyugdíjasok értéke az összes családiállapot-kategória közül itt a legmagasabb, igaz, az elváltaknak is csaknem egynegyede nyugdíjas.

Az egyes *foglalkoztatási formákon* belül vizsgált jellemző együttélési formák szerint minden foglalkoztatási kategóriában a házasság az együttes együttélés a leginkább tipikus, igaz, a bizonytalan alkalmi foglalkoztatási formákban és a munkanélküliek körében a házasságban élés is kb. az egyharmadukra jellemző. Az alkalmi munkát végzők és a munkanélküliek körében az egyedülállók alkotják a legjelentősebb csoportot. A közmunkások abban az értelemben egyik kategóriához sem hasonlíthatók, hogy körükben a házasság aránya nem éri el az alkalmazottak és a vállalkozók körében mért arányokat, viszont az egyedülállók sincsenek annyian, mint a munkanélküliek vagy az alkalmi munkát végzők körében. Többen vannak viszont az elváltak, mint a másik két kategóriában. A legnagyobb arányú elvált státuszúval az alkalmi munkások (16,3%) és a közmunkások (15,2%) körében találkozunk.

Az elégedettségek háztartás és családi állapot szerinti különbségei

Ebben a fejezetben elsősorban az egyének elégedettségi szintjét feltételezhetően befolyásoló objektív és szubjektív tényezők családtípusok szerinti különbségeit írjuk le. Mint ahogyan már korábban kifejtettük, az egyének elégedettsége több tényező együttes hatásán keresztül befolyásolhatja a társadalom integrációs folyamatait. A jól-lét magasabb szintjén az emberek produktívabbak, mentálisan egészségesebbek, amely megakadályozhatja dezintegrálttá válásukat is. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy néhány, a magyar társadalomban szokásosnak tekinthető fogyasztási szükséglet kielégítése megoldható-e a kérdezettek háztartásában, mely területeken ütközik nehézségekbe a pénzügyi kötelezettségek teljesítése, és ez hogyan függ össze a családi állapot és egyéb demográfiai kategóriák jellemzőivel. Mivel ebben a témában nem a családokra, hanem a háztartásokban együtt élőkre vonatkoztak a kutatás kérdései, háztartáskategóriákat képeztünk a bennük élők száma szerint, legkisebb háztartásnak tekintve az egy fővel rendelkező és legnagyobboknak az öt vagy több fős háztartásokat. Az adott méretű háztartásokban élők megoszlását a 2. táblázat mutatja az alábbiak szerint:

2. táblázat: A háztartások megoszlása háztartásméretük szerint (%)

A háztartás mérete	N	%
1 fő/háztartás	544	20,2
2 fő/háztartás	962	35,8
3 fő/háztartás	607	22,6
4 fő/háztartás	352	13,1
5 vagy több fő/háztartás	222	8,3
Összesen	2687	100,0

Minél nagyobb a háztartásokban élők száma, annál nagyobb valószínűséggel élnek kistelepülésen, az öt vagy több fős háztartások 41 százaléka például falvakban él. Az egyfős háztartásoknak csak a negyedét alkotják azok, akik még ténylegesen egyedül-állók és egyedül is élnek, ezt a háztartásformát leginkább az egyedül élő elváltak és özvegyek alkotják. A háztartások jelentős részében nincsenek gyermekek (73,2%), a gyermekek között az 1 gyermekkel rendelkező háztartások aránya a legnagyobb (17,4%), a három vagy több gyermekes háztartások aránya a legalacsonyabb (1,5%) (3. táblázat).

3. táblázat: A háztartások gyermekszám szerinti kategóriákban

Gyermekszám a háztartásokban	N	%
nincs gyermek	1968	73,2
1 gyermek	467	17,4
2 gyermek	211	7,8
3 vagy több gyermek	42	1,5
Összesen	2687	100,0

Az egy gyermekkel rendelkező háztartások fele 3 fős háztartás, azaz kétszülős, egygyermekes családmódel, de az eredmények szerint az egy gyermeket nevelők körében a gyermeküket egyedül nevelő szülők aránya is közelíti a 15 százalékot. A két gyermeket nevelők zöme négy- vagy ötfős háztartásokban, azaz kétszülős, kétgyermekes modellben él. Egytizedükben viszont csak valamelyik szülő neveli egyedül két gyermekét. A három vagy több gyermekkel rendelkezők leginkább 5 vagy több fős háztartásokban élnek, ugyanakkor az eredmények szerint 29 százalékuk négyfős, vagyis olyan családban él, amelyből hiányzik az egyik szülő. Az egyszülős családok közül láthatóan a három vagy több gyermeket nevelők magas aránya a leginkább kritikus eredmény.

4. táblázat: Gyermekszámok a háztartásokban az egyes háztartáskategóriákban élők száma szerint

		Fő/háztartás kategóriák					Összes
		1 fő/ háztartás	2 fő/ háztartás	3 fő/ háztartás	4 fő/ háztartás	5 vagy több fő/ háztartás	
nincs gyermek	N	524	893	354	135	62	1968
	%	26,6	45,4	18,0	6,9	3,2	100,0
1 gyermek	N	20	69	230	95	53	467
	%	4,3	14,8	49,3	20,3	11,3	100,0
2 gyermek	N	0	0	22	110	79	211
	%	0,0	0,0	10,4	52,1	37,4	100,0
3 vagy több gyermek	N	0	0	1	12	28	41
	%	0,0	0,0	2,4	29,3	68,3	100,0
Összes	N	544	962	607	352	222	2687
	%	20,2	35,8	22,6	13,1	8,3	100,0

Mit nem fogyasztanak...?

A fogyasztási lehetőségekkel összefüggésben a kérdőív három tényezőre kérdezett rá. A háztartásokban élők megengedhetik-e maguknak, hogy legalább egy hétre elmenjenek nyaralni, hogy legalább minden második napon húst egyenek, vagy lakásukat megfelelően fűtsék. Ezeket a kérdéseket elemzésünkben alapvető megfosztottsági kérdéseknek tekintettük, elsősorban nem jövedelmi szegénységként, hanem kirekesztődési tényezőként értelmeztük. A nyaralással összefüggő kérdésre szélsőséges válaszokat kaptunk, amelyekből úgy tűnik, hogy a magyar háztartások kétharmada nem engedheti meg magának évente az egyhetes nyaralást. Csaknem egynegyedük azt sem, hogy minden második napon húst egyen, és körülbelül egytizedük nem tudja a lakását sem megfelelően fűteni. Indexet képezve a három itemből (enyhén megfosztottnak tekintettük azokat, akik a három elemből egyet nem engedhetnek meg maguknak, megfosztottnak, akik kettőt nem, és erősen megfosztottnak, akik egyet sem), az eredmények szerint a válaszadók egynegyede a felsorolt három tényező közül kettőt nem engedhet meg magának, vagyis ebben az értelemben „megfosztott” (5. táblázat).

5. táblázat: A fogyasztási lehetőségek jellemzői a megfosztottság kategóriái szerint

Megfosztottság	N	%
nem megfosztott	921	34,9
enyhén megfosztott (1-et nem fogyaszt a 3-ból)	1069	40,5
megfosztott (2-t nem fogyaszt a 3-ból)	390	14,8
erősen megfosztott (egyet sem fogyaszt a 3-ból)	261	9,9
Összesen	2641	100,0

Ugyancsak ezen index kategóriáit használva, a *családi állapot* szerinti eredmények (6. táblázat) azt mutatják, hogy az egyedülálló nőtlenek, hajadonok a legkevésbé érintettek a megfosztottságban. Ez annál is inkább nem meglepő, hiszen ebben a kategóriában találjuk a felnőtt, de a szüleikkel még együtt élő fiatalokat is, akiknek emiatt az egyedülállósága többségük esetében nem jelent egyfős háztartást és ön-ellátási kötelezettséget. A legjelentősebben viszont az egyedül élő özvegyek kizáródása figyelhető meg, alig több mint egytizedükről mondhatjuk, hogy a fenti kategóriák alapján nem megfosztottak. A válás miatt egyedül élők körében is kritikusabb a helyzet, mint a többi családi együttélési forma esetében, de itt nem általában véve, hanem a szélsőségek tekintetében. Körükben találjuk a legnagyobb arányú „erősen megfosztott” csoportot, vagyis akik sem a nyaralást, sem a kétnaponta húsevést, sem a rendes fűtést nem engedhetik meg maguknak. A legalább két dologban hiányt

szenvedők („megfosztottak”) esetében is az elváltak és az özvegyek tekinthetők a leginkább kirekesztődött társadalmi csoportnak. A legkevésbé az élettárral élőket és a házasságban élőket fenyegeti a legsúlyosabb megfosztottság, a párkapcsolatban élés valamiféle védelmet nyújt a szélsőséges kiszorulással szemben. Ugyanakkor az erősen megfosztottakat vizsgálva, az egyedülálló nőtlenek, hajadonok körében is találunk egy markáns, erősen kirekesztődött (mindhárom szempontból hiányt szenvedő) csoportot (12,5%), annak ellenére, hogy korábban leírtuk, hogy általában véve is ők a legkevésbé érintettek a kirekesztődésnek bármely formájában ezen a téren.

6. táblázat: A családi állapot megfosztottság szerinti jellemzői (%)

	Családi állapot					Összesen	
	nőtlen, hajadon, nincs élettársa	élettárral él	házas (és házas-tárral él)	elvált (egyedül él)	özvegy (egyedül él)		
nem megfosztott	N	251	125	427	68	50	921
	%	42,3	39,4	37,6	25,0	15,5	34,9
enyhén megfosztott (1-et nem fogyaszt a 3-ból)	N	196	133	468	113	158	1068
	%	33,0	42,0	41,2	41,5	49,1	40,5
megfosztott (2-t nem fogyaszt a 3-ból)	N	73	37	162	48	70	390
	%	12,3	11,7	14,3	17,6	21,7	14,8
erősen megfosztott (egyét sem fogyaszt a 3-ból)	N	74	22	78	43	44	261
	%	12,5	6,9	6,9	15,8	13,7	9,9
Összesen	N	594	317	1135	272	322	2640
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A háztartásnagyságokra vetítve a megfosztottsági indexeket, azt találtuk, hogy a két szélső nagyságú háztartástípusban, az 1 fős és az 5 vagy több fős háztartásokban tapasztalhatók a legerősebb megfosztottságok. Mindkét háztartásforma egyharmadában rendszeresen megélik, hogy legalább két fogyasztási szükségletük rendszeresen kielégítetlen marad.

Elégedettek-e? Párkapcsolatban élők és azon kívüliek

A kutatás az elégedettséget három kategóriában mérte. Arra kérdezett rá, hogy a válaszadók mennyire elégedettek a környékkel, ahol élnek, a családon belüli kapcsolataikkal, és mindent egybevetve az életükkel. A válaszokat 0-tól 10-ig terjedő skálán jelölhették, ahol a 0 jelentette a teljes elégedetlenséget, a 10-es a teljes elégedettséget.

A párok kapcsolatban élők körében a *környékükkel*⁶ a házások a legelégedettebbek, az egyedülállók között pedig az özvegyek elégedettségi szintje a legmagasabb (összességében is ők a legelégedettebbek ezen a téren) (7. táblázat). Ugyanakkor az átlagpontok viszonylag alacsonyak, láthatóan nem mindenben tartják kielégítőnek a lakókörnyezetüket a megkérdezettek. A legkevésbé integráltak ezen a területen tekinthetők.

7. táblázat: Mennyire elégedett Ön a környékkel, ahol él?

Családi állapot	N	Minimum	Maximum	Átlag	Std. Deviation
nőtlen, hajadon, nincs élettársa	608	0	10	6,79	2,352
élettárral él	320	0	10	6,75	2,292
házas (és házastárral él)	1156	0	10	7,10	2,247
elvált (egyedül él)	274	0	10	6,57	2,232
özvegy (egyedül él)	329	0	10	7,23	2,244

Kruskal–Wallis-próba			
	Családi állapot	N	Átlagos rangpontszám
Mennyire elégedett Ön a környékkel, ahol él?	nőtlen, hajadon, nincs élettársa	484	1294,41
	élettárral él	277	1250,00
	házas (és házastárral él)	1179	1381,20
	elvált (egyedül él)	292	1220,54
	özvegy (egyedül él)	452	1428,53
	Összesen	2684	

Családi kapcsolataikkal⁷ (8. táblázat) szintén a házások a legelégedettebbek a párok kapcsolatban élők között. Az egyedülállók körében ezen a téren is az özvegyek a leginkább elégedettek, és az elváltak a legkevésbé. Ugyanakkor az átlagpontszám viszonylag magas, minden kapcsolati formában 8-as fölötti, kivéve az elváltakat, ahol ettől kissé elmarad (7,6). A nőtlenek, hajadonok átlagos elégedettsége is magas (8,36). Családi kapcsolataikkal láthatóan minden együttélési formában elégedettebbek a válaszadók, mint a lakókörnyezeti körülményeikkel.

6 Kruskal–Wallis-próba. A khi-négyzet értéke: 22,061, $p < 0,001$.

7 Kruskal–Wallis-próba. A khi-négyzet értéke: 215,376, $p < 0,001$.

8. táblázat: *Mennyire elégedett Ön a családon belüli kapcsolataival?*

Családi állapot	N	Minimum	Maximum	Átlag	Std. Deviation
nőtlen, hajadon, nincs élettársa	608	0	10	8,17	2,027
élettárrsal él	320	0	10	8,17	2,005
házas (és házastárrsal él)	1156	0	10	8,73	1,713
elvált (egyedül él)	274	0	10	6,56	2,601
özvegy (egyedül él)	329	0	10	6,56	2,332

Kruskal–Wallis-próba			
	Családi állapot	N	Átlagos rangpontoszám
Mennyire elégedett Ön a családon belüli kapcsolataival?	nőtlen, hajadon, nincs élettársa	482	1298,70
	élettárrsal él	277	1268,09
	házas (és házastárrsal él)	1177	1517,36
	elvált (egyedül él)	289	822,99
	özvegy (egyedül él)	448	1278,55
	Összesen	2673	

Az *élettel való elégedettségük* viszont a családi kapcsolatokhoz képest alacsonyabb átlagpontoszámokat mutat (9. táblázat). Az előző eredményekhez hasonlóan mindent egybevetve az életükkel is szignifikánsan⁸ a házasok a legelégedettebbek (7,65), az egyedülállók körében viszont a nőtlenek, hajadonok. A leginkább elégedetlenek az egyedül élő elváltak (6,73), az ő helyzetük (a lakókörnyezeti integráltságukat kivéve) minden tekintetben a legrosszabbnak ítélt.

9. táblázat: *Mennyire elégedett Ön mindent egybevetve az életével?*

Családi állapot	N	Minimum	Maximum	Átlag	Std. Deviation
nőtlen, hajadon, nincs élettársa	608	0	10	7,10	2,138
élettárrsal él	320	0	10	7,20	2,002
házas (és házastárrsal él)	1156	0	10	7,38	1,928
elvált (egyedül él)	274	0	10	6,06	2,162
özvegy (egyedül él)	329	0	10	6,50	2,188

8 Kruskal–Wallis-próba. A khi-négyzet értéke: 119,235, $p < 0,001$.

Kruskal–Wallis-próba			
	Családi állapot	N	Átlagos rangpontoszám
Mennyire elégedett Ön mindent egybevetve az életével?	nőtlen, hajadon, nincs élettársa	483	1398,65
	élettárral él	277	1364,50
	házas (és házastárral él)	1176	1463,78
	elvált (egyedül él)	291	999,83
	özvegy (egyedül él)	450	1152,51
	Összesen	2677	

Nemek szerint az egyes párkapcsolati formákban élők körében nem találtunk minden elégedettségi kategóriában szignifikáns kapcsolatot. Az élettárral élők és a házasságban élők körében is a nők az elégedettebbek a környékükkel (mindkét párkapcsolati formában mindkét nem esetében a házasságban élők jobban), viszont a nem és a családi állapot hatása a környékkel való elégedettségre a férfiak esetében nem szignifikáns, a nők esetében is csupán gyenge kapcsolatot jelez.⁹

A családi kapcsolataikra vonatkozó elégedettségi eredmények¹⁰ szerint viszont az élettársi kapcsolatokban (10. táblázat) és a házasságban élők (11. táblázat) körében is szignifikánsan a nők az elégedettebbek. Az átlagpontoszám szerint a házasságban élők jobban (9,08), mint az élettársi kapcsolatban élők (8,33).

10. táblázat: Mennyire elégedett Ön a családon belüli kapcsolataival? (élettársak)

Neme	N	Minimum	Maximum	Átlag	Std. Deviation
férfi	154	2	10	7,99	2,122
nő	166	1	10	8,33	1,881

11. táblázat: Mennyire elégedett Ön a családon belüli kapcsolataival? (házasok)

Neme	N	Minimum	Maximum	Átlag	Std. Deviation
férfi	579	0	99	8,79	3,713
nő	577	0	99	9,08	5,366

Kruskal–Wallis-próba				
Neme		Családi állapot	N	Átlagos rangpontoszám
férfi	Mennyire elégedett Ön a családon belüli kapcsolataival?	élettárral él	152	322,96
		házas (és házastárral él)	622	403,27
		Összesen	774	
nő	Mennyire elégedett Ön a családon belüli kapcsolataival?	élettárral él	167	341,43
		házas (és házastárral él)	623	410,00
		Összesen	790	

9 Kruskal–Wallis-próba. A khi-négyzet értéke: 4,068, $p \leq 0,044$.

10 Kruskal–Wallis-próba. Férfiak: a khi-négyzet értéke: 17,620, $p \leq 0,001$. Nők: a khi-négyzet értéke: 13,303, $p \leq 0,001$.

Az *élettel való elégedettség* pontszámai is mindkét együttélési forma esetében a nők körében a magasabbak, de szignifikáns kapcsolatot ebben az összefüggésben sem tudunk kimutatni. Összességében azt mondhatjuk, hogy a nők minden téren elégedettebbek, mint a férfiak, leginkább pedig a *házas nők a legelégedettebbek*. Ugyanakkor csupán a családi kapcsolatokra vonatkoztatott eredményeket tekinthetjük szignifikánsnak.

A szubjektív anyagi helyzet megítélése

A fenti elégedettségi eredményekhez valószínűleg nagyban hozzájárul a *szubjektív anyagi helyzet* megítélése is. A megfosztottságot mérő mutatók egyik sajátos közeli-tése az egyéni érzetek mérése, vagyis az egyének helyzetének leírása saját szubjektív értékítéletük alapján. A szubjektív anyagi helyzetet a kérdőív azzal a kérdéssel mérte, hogy „Véleménye szerint hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?” A válaszadók hatfokozatú skálán, a „nagyon könnyen”-től a „nagy nehézségek árán” válaszig jelölhették be véleményüket. Szubjektíve rossz anyagi helyzetben lévőknek azokat tekintettük, akik úgy ítélték meg, hogy „nehézségek árán” vagy „nagy nehézségek árán” képesek csupán a szokásos kiadásaikat fedezni.

Az eredmények szerint (12. táblázat) szubjektív anyagi deprivációban él a válaszadók több mint egyharmada, de ha a kisebb nehézségekkel küzdőket is figyelembe vesszük, azt mondhatjuk, hogy a kérdezettek 75 százaléka valamilyen szinten problémákkal küzd.

12. táblázat: Véleménye szerint hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?

Véleménye szerint...	N	%
nagy nehézségek árán	358	13,3
nehézségek árán	613	22,8
kisebb nehézségek árán	1044	38,8
viszonylag könnyen	520	19,4
könnyen	104	3,9
nagyon könnyen	13	,5
nem válaszol	23	,9
nem tudja	12	,5
Összesen	2687	100,0

A *családi állapot* vizsgálatán keresztül láthatóvá válik, hogy kisebb anyagi nehézségeket az egyedülállótól az özvegyig minden életformában megél egy jelentős arányú csoport (legalább az egyharmaduk), kivéve a házasságban élőket, ahol ennél is rosszabb a helyzet, és a családok csaknem fele kisebb szűkölködések árán képes csak finanszírozni a szokásos kiadásait. Ezt a kategóriát viszont nem vontuk be a szubjektíve rossz anyagi helyzetben lévők kategóriájába. Amennyiben a szigorúban értelmezett jellemzőket vesszük csupán figyelembe, vagyis csak azok válaszait

értelmezzük, akik úgy érzik, hogy csak nehézségek vagy nagy nehézségek árán képesek minden szokásos anyagi kötelezettségüknek eleget tenni, a legelégedetlenebbek az elváltak és az egyedül élő özvegyek. Mindkét esetben több mint felük számolt be a legsúlyosabb nehézségekről. A *legsúlyosabb gondokkal küzdők* egyértelműen az öt és több fővel rendelkező háztartások, körükben kiugróan magas (50%-ukat érintő) az állandó anyagi nehézségekkel küzdők aránya (a korábbiakban bemutattuk, hogy ők leginkább a három- és többgyermekes családok), de a minden más háztartástípusban élők körülbelül egyharmadát is érinti ez a probléma. Ennek ellenére azt lehet mondani, hogy a két- és háromfős háztartások korántsem élnek meg olyan anyagi kihívásokat, mint az egyfős vagy a négy- vagy ötfős háztartások. A kisebb létszámú háztartásokban inkább a kisebb nehézségekkel küzdők vannak jelen tömegesen.

Települési kategóriákban a szubjektív anyagi deprivációs érzetek mentén is kimutatható a települési lejtő hatása. A falvakban élők körében *minden második ember* úgy érzi, hogy csak nehézségek vagy nagy nehézségek árán képes megbirkózni a kiadások finanszírozásával. A települési hierarchia másik végpontján viszont a fővárosiaknak csupán alig egytizede érzékel ilyen típusú nehézséget. Ha pedig a kisebb nehézségekkel küzdők véleményét is figyelembe vesszük, a falvakban élőknek közel 90 százaléka érintett a szubjektív megfosztottság érzésében, míg a fővárosiak körében a felük sem számolt be (45%) kisebb-nagyobb (leginkább kisebb) depriváltság-érzésről.

Elégedettség háztartások és településkategóriák szerint – Mit mutatnak a klaszterek?

A klaszterek meghatározása előtt azt a kérdést tettük fel, hogy vajon a különböző településtípusokon élő gyermekes/gyermektelen (gyermek = 18 év alatti) háztartások jellemzően mennyire eltérő helyzetűek a társadalmi integráció mérhető ismérveit tekintve, elsősorban az elégedettségi kategóriák mentén. A kérdés megválaszolásához a gyermekszám szerinti háztartásokat és a településtípust jelző változók felhasználásával klaszterekbe soroltuk a válaszadókat (a gyermekszám szerinti háztartás esetünkben azt jelenti, hogy a mintához tartozó személyeket csoportosítottuk aszerint, hogy milyen méretű, illetve hány gyermeket magába foglaló háztartásnak a tagjai). Hat klasztert állítottunk elő, melyekben szerepeltettük a jövedelmi jellemzőket, az anyagi depriváció szintjét, a lakáskörülményeket, a kultúrafogyasztás jellemzőit, az önbesorolás szerinti státuszukat, a lakókörnyezeti integráltságukat, a kapcsolati hálójuk jellemzőit, a bizalmi szintet, valamint az elégedettség korábban bemutatott három dimenzióját (családi kapcsolatokkal, lakókörnyezettel, étellel). Ezek alapján írtuk le a hat klasztert. (*Függelék F1. táblázat.*) A legmarkánsabb különbségeket a jövedelmi és lakáshelyzet, az elégedettség és a kapcsolati jellemzők (erős, gyenge kötések) alapján tudtuk megragadni. Az alábbiakban a klaszterek szerinti jellemzőket foglaljuk össze, ami egyben a bevont változók

mentén leírható integrációs karakterek egyfajta rövid interpretációja is. A klaszterek leírásából kiderül, hogy továbbra is erősen hatnak, és háztartásszinten is meghatározóak a területi egyenlőtlenségek, emellett az is látszik, hogy a gyermekes és gyermektelen háztartások között az elégedettségi mutatók alapján is meghatározó különbségek vannak.

Klaszter 1: Kisvárosi gyermektelen (N=636)

„Az elégedetlen jómódú”

Magas ekvivalens jövedelemmel rendelkező, jómódú klaszter. Az átlagos és a súlyos deprivációs mutatóik¹¹ szerint is az egyik legkevésbé szegény csoport. Lakáskörülményeik átlagon felüliek. Körükben viszonylag sokan magaskultúra-fogyasztók, még inkább újkultúra-pártiak, az internethasználat preferált elfoglaltság körükben. Önbesorolás alapján az alsó középosztályba sorolják magukat. Erős kötések átlaga alapján az összes klaszterhez képest ők rendelkeznek a legkevesebb bizalmas kapcsolattal (akkikkel megbeszélhetik a problémáikat). Gyenge kötések száma, vagyis akiktől szükség esetén segítséget kérhetnek, a többi klaszterhez képest inkább alacsony. Intézményi bizalmi szintjük a legerősebb. Rendkívül elégedettek a lakókörnyezetükkel, ahol élnek, az összes klaszter közül rájuk jellemző leginkább a magas elégedettségi szint, viszont a többi klaszterhez képest sem a családi kapcsolataikkal, sem az életükkel nem elégedettek.

Összességében viszonylag stabil helyzetű és magas jövedelmű, jó lakáskörülményekkel rendelkező, kultúrafogyasztó csoport, akik önmagukat inkább alacsony státuszú, alsó középosztálybelinek tekintik. Magas az intézményekbe vetett bizalmuk, de nem integráltak sem a baráti, sem az ismerősi kapcsolathálójukon keresztül. Ez igaz a családi kapcsolataikra is, amelyekkel a többi klaszterhez képest nem elégedettek, és összességében az életükkel is elégedetlenek.

Klaszter 2: Nagyvárosi gyermektelen (N=924)

„A jómódú elégedett”

A fővárosiak és a megyei jogú városok népességét együttesen leíró, legmagasabb jövedelmű, anyagilag legjobb módú klaszter. Az anyagi depriváció szintje a kilenc elemi indikátor alapján a legalacsonyabb, a súlyos depriváció nem jellemző. Lakáskörülményeik kiválóak, kiemelkedően magaskultúra-fogyasztók, de kevésbé az új

11 Az anyagi depriváció 9 elemi indikátorát mérő kérdések:
Megengedhetik-e maguknak, hogy...

1. évente legalább egy hétre elmenjenek nyaralni?
2. legalább minden második nap húst egyenek?
3. lakásukat megfelelően fűtsék?
4. Előfordult-e az elmúlt 12 hónapban, hogy pénziány miatt nem tudták befizetni a lakbért, hiteltörlesztést, rezsit?
5. Képes volna-e váratlan, nagyobb összegű kiadást fedezni?
6. Van-e az Önök háztartásában személygépkocsi?
7. Van-e az Önök háztartásában színes TV?
8. Van-e az Önök háztartásában mobiltelefon?
9. Van-e az Önök háztartásában mosógép?

kultúra elkötelezettjei. Szívesen járnak fesztiválokra, a fesztiválkultúra kiemelkedő fogyasztói. Összességében leginkább az alsó középosztályba sorolják magukat a klaszter tagjai, a klaszteren belüli fővárosiak viszont önmagukat a középosztályba. Kapcsolati integráltságuk az erős kötések száma szerint az egyik legerősebb, viszont a távolabbi ismerőseik által alkotott kapcsolati hálójuk a leggyengébb az összes klaszter között. Bizalmi szintjük kiemelkedően magas, elsősorban a fővárosiak értékeinek hatására. Rendkívül elégedettek a lakókörnyezetükkel, ugyanez igaz a családi kapcsolataikra is. Az életükkel is nagyon elégedettek.

Kapcsolati integráltságuk gyengesége ellenére egy minden vizsgált dimenzióban kiemelkedően elégedett csoport.

Klaszter 3: Kisvárosi gyermekes (N=192)

„A kapaszkodó elégedett”

Alacsonyabb átlagjövedelemmel rendelkeznek, mint a kisvárosi gyermektelen klaszter. Érezhető szegénységi kockázatokkal terheltek, a nagyvárosiaktól jóval depriváltabbak minden kategóriában, a deprivációjuk súlyossága is jelentősebb. Ebből a szempontból rosszabb helyzetben vannak, mint a kisvárosi gyermektelen klaszter, de sokkal jobbak a körülményeik, mint a falusiaknak. Lakáskörülményeik jóval gyengébbek, mint a nagyvárosiaké, és rosszabbak a kisvárosi gyermektelenektől is. Státuszukat ők is inkább alsó középosztályinak ítélik. A magaskultúra iránt érdeklődő, viszont leginkább újkultúra-fogyasztó csoport, akik a fesztiválkultúrát is kevésbé jobban preferálják, mint a kisvárosi gyermektelenek. Erős kötések és gyenge kötések száma átlagosan magas, jobban kiterjedt, mint a gyermektelenek körében. Bizalmi szintjük viszont alacsonyabb. A kisvárosi gyermekes klaszter inkább a bizalmatlanabb klaszterek közé sorolható. A környéküket nem ítélik megfelelőnek, viszont a családon belüli kapcsolataikkal és az életükkel nagyon elégedettek.

Szegénységi kockázatokkal terhelt, de „kapaszkodó” alsó középosztályi csoport. Az internetes kultúra elkötelezettjei. Baráti és ismeretségi hálójuk átlagos. A kisvárosi lakókörnyezetükkel nem túlságosan elégedett, kissé bizalmatlan csoport, de a családján belül erősen integrált és az életével elégedett klaszter.

Klaszter 4: Nagyvárosi gyermekes (N=217)

„A gyökértelen elégedett”

Kiemelkedő átlagjövedelemmel rendelkező, anyagilag nem deprivált klaszter. Igaz, a súlyos depriváció mértéke körükben kissé magasabb, mint a nagyvárosi gyermektelenek körében, viszont elenyésző minden más klasztercsoporthoz képest. Kiváló lakáskörülményekkel rendelkeznek, a klaszterek között a legalacsonyabb a lakásdeprivációs indexük. A leginkább kultúrafogyasztó klaszter, a magaskultúra, az új kultúra és a fesztiválkultúra fogyasztását is egyaránt preferáló csoport. Alsó közép-

osztályinak értékelik a státuszukat, viszont a fővárosiak itt is középosztályi besorolást adnak maguknak. A lakókörnyezetükben ők a legkevésbé integráltak a klaszterek között. Átlagon felüli erős kapcsolatokkal rendelkeznek, ismeretségi hálójuk viszont a leggyengébbek közé tartozik. Körükben elsősorban a budapesti gyermekesek ismeretségi hálója szűkös, olyannyira, hogy a klaszterek között a fővárosi gyermekesek rendelkeznek a legkevésbé olyan ismerőssel, akitől segítséget is kérhetnének szükség esetén. Magas a bizalmatlansági szintjük, a falusi klaszterek után a legbizalmatlanabb csoport, mindez viszont elsősorban nem a fővárosi, hanem az egyéb nagyvárosi klaszterbe kerültek jellemzőiből következik. A környékkel, ahol élnek, kifejezetten elégedetlenek, náluk csak a falusi gyermekesek elégedetlenebbek ebben a dimenzióban. Családon belüli kapcsolataikkal általánosságban elégedettek, az életükkel viszont, a kisvárosi gyermekesekkel azonos mértékben, a legelégedettebb klaszternek nevezhetők.

Klaszter 5: Falusi gyermekes (N=219)

„A kiszolgáltatott elégedetlen”

A legrosszabb anyagi helyzetben lévő, legalacsonyabb ekvivalens jövedelemmel rendelkező klaszter. Deprivációs szintje minden kategóriában a legmagasabb. Az anyagi deprivációban élők és a legalább négy tényező szempontjából megfosztottak, vagyis a súlyosan depriváltak is ebben a klaszterben a legjellemzőbbek. Lakásdeprivációs indexük kiugróan, egyetlen másik klaszterhez sem hasonlíthatóan magas. A magas-kultúra-fogyasztás alacsony szintje, de az újkultúra-fogyasztás falusi gyermekektől jóval magasabb aránya jellemzi. Nem fesztiválkultúra-fogyasztók. A városi klaszterekhez képest alacsonyabb státuszúnak, munkásosztályinak kategorizálják magukat. A kisvárosi és a nagyvárosi klaszterekhez képest kiemelkedően magas a lakóhelyi integráltságuk. Kapcsolati hálójuk kiterjedt és átlagon felüli, erős kötésekben csak a nagyvárosi klaszterek előzik meg. Gyenge kötésekkel, vagyis széles ismeretségi-kapcsolati hálóval ez a klaszter típus rendelkezik legnagyobb mértékben. Viszont körükben a legmagasabb a bizalmatlanság szintje. Családi kapcsolataikkal a legelégedettebbek, ugyanakkor a lakókörnyezetükkel és összességében az életükkel is nagyon elégedetlenek, ezen a téren ők a legelégedetlenebbek az összes klaszter között.

Klaszter 6: Falusi gyermektelen (N=499)

„A gyökeret vert elégedetlen”

Rossz anyagi helyzetben lévő klaszter, bár kissé magasabb ekvivalens jövedelemmel rendelkezik, mint a falusi gyermekesek. Depriváltsági szintje alig alacsonyabb, mint a gyermekesé, mind az anyagi deprivációs, mind a súlyos deprivációs mutatói kiugróan magasak. Lakásdeprivációs indexe jóval alacsonyabb, mint a gyermekes klaszteré, de ezen túl egyetlen másik klaszter sem közelíti meg az itt mért rossz arányokat.

A kultúrafogyasztás minden más klaszternél alacsonyabb szintű, az újkultúra-fogyasztás (pl. internetezés, számítógép-használat stb.) is itt a legkevésbé jellemző. Hasonlóan a falusi gyermekes klaszterhez, a falusi gyermektelen klaszter sem érzi magát a középosztály alsó szegmenséhez tartozónak, a munkásosztályba sorolta magát. A lakókörnyezeti integráltsága viszont sokkal jobb, mint a kis- és nagyvárosiaké, közelít a falusi gyermekesekéhez. Erős (baráti) kapcsolataik nem különösebben térnek el a többi klaszter nagyságrendjétől, annál inkább az ismeretségi köreikre vonatkozó gyenge kötéseik száma, amely a magasabb értékűek közé sorolható. A bizalmi szintjük rendkívül alacsony, alig tér el a falusi gyermekes klasztertől. Elégedetlenek a környékükkel is, ahol élnek, igaz, náluk nem csak a falusi gyermekesek, hanem a nagyvárosi gyermekesek is elégedetlenebbek ezen a téren. Családon belüli integráltságuk magas szintű, az étellel viszont, mindent összevetve, a községi gyermekes és a kisvárosi gyermektelen klaszterek után ez a csoport a legelégedetlenebb.

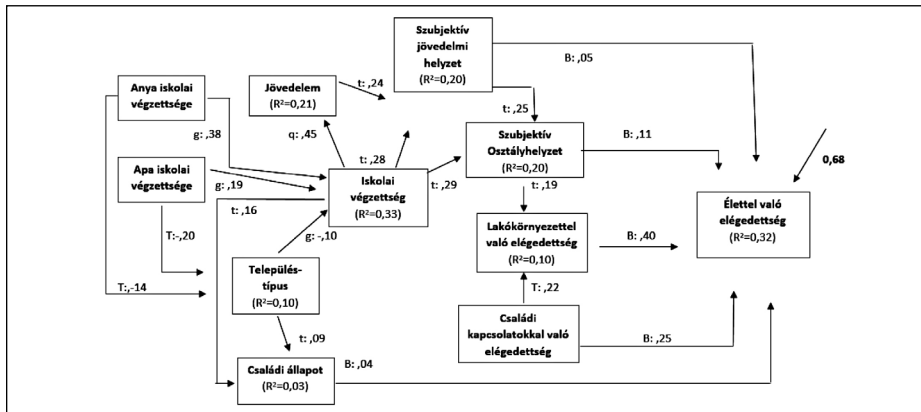
Az étellel való elégedettséget meghatározó tényezők – Az útelemzés eredményei

Ebben a fejezetben a dolgozat központi témájához illeszkedően elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy az egyének családi állapota befolyásolja-e, és ha igen, mennyiben és milyen hatásokon keresztül az általános értelemben vett étellel való elégedettséget (az egyén boldogságát), másodsorban pedig azt kerestük, hogy mely tényezők magyarázzák a bevont változók közül leginkább ezt. Ennek megfelelően az útmodellünk célja elsődlegesen az étellel való elégedettség magyarázatának megragadása volt. Erre mindkét felállított modellünk figyelemre méltó módon képes volt. Ahogyan az 1. és 2. útmodell ábrájából is látszik, az étellel való elégedettség varianciájából több mint 30 százalékot magyaráznak a változók mindkét modell esetében. A modellekben az étellel való elégedettségre vonatkozó béta-együtthatókat „B”, az egyszeres kapcsolatokat „q”, a kétszeres kapcsolatokat „T”, a háromszorosakat pedig „g” betűvel jelöltük.

1. modell

A modell az étellel való elégedettséggel közvetlen és közvetett kapcsolatban álló változók csoportjaira tagolódik. A fő magyarázandó változóval (étellel való elégedettség) közvetett kapcsolatban lévő változókat azért is szerepeltettük a modellben, hogy a gyakran szubjektív döntéseken vagy megítéléseken alapuló válaszokból kinyert magyarázó változókról is többet megtudhassunk (1. ábra). A lineáris regressziók az ábrán látható irányokat jelölték ki. A nem szignifikáns vagy egészen elhanyagolható mértékű eredmények nem kerültek feltüntetésre.

1. ábra: Úttelemezés a „családi állapot” változó bevonásával (1. modell)

Forrás: saját szerkesztés

Az első két bevont változó a szülők iskolai végzettségét méri. Ez közvetlen hatással van egyrészt a válaszadó iskolai végzettségére, másrészt arra, hogy a válaszadó milyen típusú településen él. A településtípussal megfigyelhető negatív irányú kapcsolat mindössze a településtípust jelző változó kódolásának tudható be (a legmagasabb rendű településtípus [főváros] az 1-es kódot kapta, rangsorban lefelé haladva a többi típus sorrendben ennél nagyobb számokat).

Az apa iskolai végzettsége ($-0,203$) valamivel nagyobb hatást fejt ki arra, hogy hol él a megkérdezett, mint az anya iskolai végzettsége ($-0,135$), ugyanakkor az is látszik, hogy a településtípus varianciájából együttesen mindössze 10 százalékot magyaráznak. A településtípus viszont önmagában gyenge kapcsolatban áll a tanulmány egyik fókuszát adó családi állapot változóval.

Bár a családi állapot ebben a modellben közvetlenül hat az élettel való elégedettségre, a hozzá tartozó béta-együttható értéke meglehetősen alacsony ($0,04$). Ebből arra következtetünk, hogy önmagában nincs hatása az egyének aktuális családi állapotának arra, elégedettek-e az életükkel vagy sem.

Ugyanakkor nem csak az egyén családi állapotával nem találtunk érdemleges kapcsolatot az élettel való elégedettségre, de a háztartásnagyságot sem tudtuk beemelni a modellbe, mert a változó beemelése rontotta a modell magyarázó erejét, vagyis annak a háztartásnak a nagysága sem befolyásolja az egyén általános elégedettségét, amelyben él.

A szülők iskolai végzettségéből adódóan az útmodell másik irányában a modell központi változójához, az iskolai végzettséghez jutunk. A szülők iskolai végzettsége és a településtípus együttesen a válaszadó iskolai végzettségének egyharmadát magyarázza. Az eredmények alapján az anya iskolai végzettsége erősebben jár együtt a válaszadó iskolai végzettségével, mint az apáé, a településtípus esetében viszont fordított a helyzet.

Lényeges az a hatás is, amelyet a válaszadó iskolai végzettsége fejt ki. Kapcsolatban áll ugyanis a jövedelmével,¹² azon keresztül és önállóan is a szubjektív jövedelmi helyzettel,¹³ és azon keresztül, illetve önállóan is a szubjektív osztályhelyzettel.¹⁴ Előbbiek közül a legszorosabb együtt járást a jövedelemmel (,453) mutatja.

Az *étellel való elégedettséggel közvetlen kapcsolatban lévő változókat*, bár az ábrákon is látható módon megpróbáltuk a kérdőívből rendelkezésünkre álló lehetőségekhez mérten magyarázni, az erre irányuló próbálkozásaink (a magyarázott R²-eket figyelembe véve) változó sikerrel jártak. Közülük (a béta-együtthatók értékeinél fogva) legerősebb a *lakókönyezettel való elégedettség*¹⁵ és a *családi kapcsolatokkal való elégedettség*,¹⁶ amiből arra következtethetünk, hogy ezek kiemelt jelentőséggel bírnak annak megítélésében, hogy valaki mennyire elégedett összességében az életével. A modellben fellelhető utakat a következő táblázatban foglaltuk össze (13. táblázat).

13. táblázat: A modellbeli közvetlen kapcsolatok tesztelésének eredményei (1. modell)

Kapcsolat	Közvetlen hatás űtegyűthető	t érték	p érték
Szubjektív anyagi helyzet --> Étellel való elégedettség	0,045	2,586	0,010
Szubjektív osztályhelyzet --> Étellel való elégedettség	0,113	6,57	0,000
Környékkel való elégedettség --> Étellel való elégedettség	0,396	23,476	0,000
Családi kapcsolatokkal való elégedettség --> Étellel való elégedettség	0,253	15,406	0,000
Családi állapot --> Étellel való elégedettség	0,036	2,28	0,023
Szubjektív osztályhelyzet --> Környékkel való elégedettség	0,194	10,485	0,000
Családi kapcsolatokkal való elégedettség --> Környékkel való elégedettség	0,221	11,972	0,000
Iskolai végzettség --> Szubjektív osztályhelyzet	0,294	15,731	0,000
Szubjektív anyagi helyzet --> Szubjektív osztályhelyzet	0,246	13,157	0,000
Iskolai végzettség --> Szubjektív anyagi helyzet	0,277	12,887	0,000
Jövedelem --> Szubjektív anyagi helyzet	0,24	11,172	0,000
Iskolai végzettség --> Jövedelem	0,453	23,801	0,000
Apa iskolai végzettsége --> Iskolai végzettség	0,183	6,643	0,000
Anya iskolai végzettsége --> Iskolai végzettség	0,376	13,708	0,000
Településtípus --> Iskolai végzettség	-0,103	-6,001	0,000
Apa iskolai végzettsége --> Településtípus	-0,203	-6,423	0,000
Anya iskolai végzettsége --> Településtípus	-0,135	-4,282	0,000

12 A válaszadó egy hónapra jutó átlagos havi, nettó bevétele.

13 A kérdés így szőlt: „Véleménye szerint hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?” (nagy nehézségek árán; nehézségek árán; kisebb nehézségek árán; viszonylag könnyen; könnyen; nagyon könnyen).

14 A kérdés így szőlt: „Melyik társadalmi osztályba sorolná magát?” (alsó osztály; munkásosztály; alsó középosztály; középosztály; felső középosztály; felső osztály).

15 A kérdés így szőlt: „Ön mennyire van megelégedve... a környékkel, ahol él?” (skála: 0–10).

16 A kérdés így szőlt: „Ön mennyire van megelégedve... családon belüli kapcsolataival?” (skála: 0–10).

Az előzőekben leírtuk, hogy nem találtunk kapcsolatot a családi állapot és az étellel való elégedettség között. Eredményeinkből látszik viszont, hogy nem várt módon viszonylag erős az együtt járás a *családi kapcsolatokkal történő elégedettség és az étellel való elégedettség* között. Ennek egyik magyarázata lehet az, hogy inkább annak van jelentősége az egyén szempontjából, hogy családjában kikkel érintkezik vagy kik veszik körül (közelebbi, távolabbi rokonság), és velük milyen a kapcsolata, tehát a társadalmi integráltságának a mértéke, mint az, hogy mi jellemzi a családi állapotát (pl. egyedülálló, házas, élettársi kapcsolatban él, elvált, özvegy).¹⁷ Némi- leg ennek alátámasztására is felhasználtuk a kérdőív társas identitásra vonatkozó kérdésére¹⁸ kapott válaszok eredményeit, amelyek szerint önmeghatározásukkor a válaszadók nagyon jelentős arányban (40%) a „családi állapota és családon belüli helyzete, szerepe” választ jelölték be önmagukra vonatkozóan identitásuk elsődleges meghatározójaként. Ez szintén alátámaszthatja a fenti kijelentésünket, annyi bizonytalansággal, hogy a kérdés során a családi kapcsolatok és a családi állapot egy kategóriában szerepeltek, így nem tekinthető döntő bizonyítéknak. Viszont a modell eredményei és a társas identitásra adott válaszok megoszlása alapján fel- tételezhető, hogy azok, akik elsődlegesen a családi kapcsolataikkal határozták meg társas identitásukat, ezt nem a saját családi állapotuk alapján, hanem az integrált- ságuk alapján tették.

2. modell

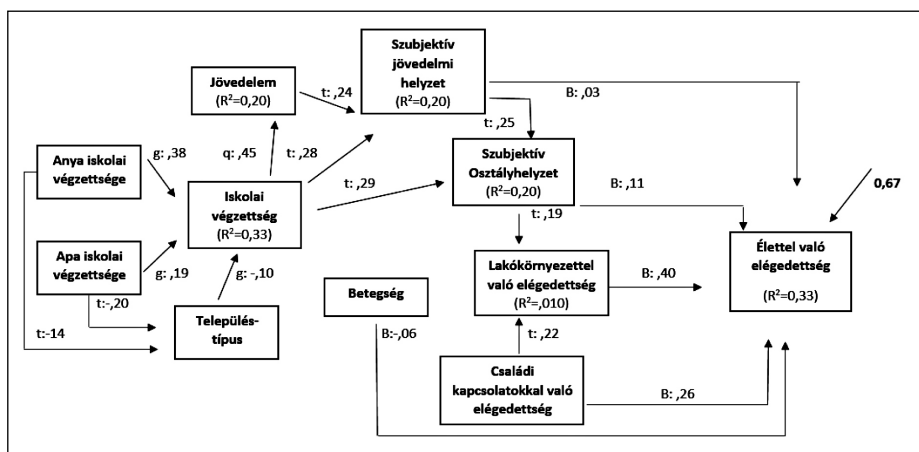
A fejezet felvezetőjében leírtuk, hogy az útmodellelemzéssel elsősorban az a célunk, hogy választ kapjunk arra, hogy az egyének családi állapota befolyásolja-e az étellel való elégedettségüket, másodsorban viszont arra keressük a választ, hogy leginkább mely tényezők magyarázzák az étellel való elégedettséget az általunk bevont változók közül. Az 1. modellben választ kaptunk a családi állapottal összefüggő kérdé- sünkre, a továbbiakban bemutatásra kerülő 2. modellben viszont néhány valószínű- sítésként magyarázó tényező tesztelésére (modellbe történő beemelésére) kerül sor. Mindezekből kiindulva az első bevont változónk a *betegség* dimenziója volt. Második modellünk alapvetően hasonlít az 1. modellre, azzal a különbséggel, hogy a *betegség* dimenziójának megragadhatósága érdekében a családi állapot dimenziójától meg kellett válnunk. A bevett új változó egy olyan dummy változó, amely azt mutatja meg, hogy akadályozza-e a mindennapi tevékenységeiben a válaszadót valamilyen krónikus vagy tartós betegség, rokkantság vagy sem¹⁹ (2. ábra).

17 Utasi Ágnes (2008) eredményei a kapcsolati tőke leépüléséről, a családba zárkózás jelenségéről a magyar társadalomban erre részben magyarázatul szolgálhat.

18 A kérdés úgy szólt: „A felsoroltak közül az Ön számára melyik besorolás a legfontosabb, ha önmagát akarja jellemezni?” A vá- laszok megoszlásában a „családi állapota és a családon belüli helyzete, szerepe” kapta a legtöbb jelölést (40,4%), az ezt követő értékek sorrendben: állampolgársága: 11,4%, életkora: 9,9%, szakmája, foglalkozása: 9,8% stb.

19 A kérdés így szólt: „Akadályozza-e Önt mindennapi tevékenységében bármilyen módon valamilyen tartós betegség, rokkant- ság, rossz egészségi állapot vagy mentális probléma? Ha igen, akkor milyen mértékben?” (válaszlehetőségek: 1 – igen, nagyon; 2 – igen, bizonyos mértékben; 3 – nem).

2. ábra: Útelemzés a „betegség” változó bevonásával (2. modell)

Forrás: saját szerkesztés

A betegség változó hatására a modell magyarázó ereje, bár nem lényeges mértékben, de javult (,327). A korábbi béták értékeinek kisebb változása mellett az is látszik, hogy a betegség megléte vagy hiánya valamelyest szorosabb összefüggésben áll (-,060) az étellel való elégedettséggel, mint az éppen aktuális családi állapot (,036).

A modellbe ezt követően újabb változókat is bevontunk, köztük az ígéretnak tűnő *szubjektív társadalmi hasznosság*ot,²⁰ valamint az *aktivitásra, a munkaerőpiaci szerepvállalásra, a beosztásokra és a munkával való elégedettségre* vonatkozó kategóriákat, de minden további hozzáadással csökkent a modell magyarázó ereje. Feltételezésünk szerint mindezeket a hatásokat valamilyen mértékben a szubjektív jövedelmi és osztályhelyzet foglalja magában. Azt találtuk, hogy – a szakirodalmi eredményekkel összhangban – van hatásuk, de ezek a szubjektív osztály- és jövedelmi helyzeten keresztül hatnak a modellünkben is.

Így a lehetséges variációk közül a jelenleg második modellként hivatkozott verzió mellett döntöttünk. A modellben fellelhető utakat a 14. táblázatban foglaltuk össze a következő oldalon.

A szubjektív anyagi helyzet a szignifikanciaszint határán mozog, ennek ellenére, bár, fenntartásokkal, de szerepeltettük a modellben. A betegség (kérdőív által mért) objektív dimenziójához képest még inkább befolyásoló tényező lehetne az egyén saját egészségi állapotának szubjektív megítélése. Mivel az adatfelvétel során az egészségre vonatkozóan nem a szubjektíven megítélt egészségi állapotra, hanem az objektív helyzetre irányult a kérdezés, ezért ezt a kategóriát tudtuk beemelni

20 A kérdés így szólt: „Összességében mennyire tartja önmagát a társadalom fontos, hasznos tagjának?” (skála: 0–10).

a modellbe, amely még ebben a formában is képes volt némileg javítani a modell magyarázó erejét.

14. táblázat: A modellbeli közvetlen kapcsolatok tesztelésének eredményei (2. modell)

Kapcsolat	Közvetlen hatás útegyütthető	t érték	p érték
Szubjektív anyagi helyzet --> Élettel való elégedettség	0,034	1,963	0,050
Szubjektív osztályhelyzet --> Élettel való elégedettség	0,109	6,314	0,000
Környékkel való elégedettség --> Élettel való elégedettség	0,398	23,618	0,000
Családi kapcsolatokkal való elégedettség --> Élettel való elégedettség	0,256	15,643	0,000
Betegség --> Élettel való elégedettség	0,069	4,247	0,000
Szubjektív osztályhelyzet --> Környékkel való elégedettség	0,194	10,485	0,000
Családi kapcsolatokkal való elégedettség --> Környékkel való elégedettség	0,221	11,972	0,000
Iskolai végzettség --> Szubjektív osztályhelyzet	0,294	15,731	0,000
Szubjektív anyagi helyzet --> Szubjektív osztályhelyzet	0,246	13,157	0,000
Iskolai végzettség --> Szubjektív anyagi helyzet	0,277	12,887	0,000
Jövedelem --> Szubjektív anyagi helyzet	0,24	11,172	0,000
Iskolai végzettség --> Jövedelem	0,453	23,801	0,000
Apa iskolai végzettsége --> Iskolai végzettség	0,183	6,643	0,000
Anyai iskolai végzettsége --> Iskolai végzettség	0,376	13,708	0,000
Településtípus --> Iskolai végzettség	-0,103	-6,001	0,000
Apa iskolai végzettsége --> Településtípus	-0,203	-6,423	0,000
Anyai iskolai végzettsége --> Településtípus	-0,135	-4,282	0,000

Összegzőként azt mondhatjuk, hogy hipotézisünk egyik állítását sikerült igazolni, az útelemzés eredményei szerint az egyének aktuális családi állapota a magyar társadalomban sem befolyásolja az élettel való elégedettségüket. A háztartásokra irányuló feltételezésünk viszont, mely szerint a gyermekszám szerinti háztartásnagyság meghatározó lehet az elégedettségre, nem igazolódott, függetlenül a klaszterekben betöltött szerepüktől és jelentőségüktől. Ugyanakkor több szubjektív megítélés együttes hatásának eredményét is vártuk, ami csak részben teljesült, mert a modellünk szerint az élettel való elégedettséget elsősorban a lakókörnyezeti elégedettség, valamint a családi kapcsolatokkal történő elégedettség határozza meg, de hatással van még rá az egyén saját szubjektív státuszbesorolása (osztályhelyzet megítélése), valamint közvetlenül csak gyengén, közvetve pedig a szubjektív osztályhelyzeten keresztül a szubjektív jövedelmi helyzet is. Tanulmányunk elején leírtuk, hogy a társadalmi integrációt egyének és intézmények egy társadalmi csoporttal vagy kollek-

tivitással való kooperációjával és a kooperációhoz szükséges értékek bizonyos szintű azonosságával definiáljuk. Az útmodellünk eredményeivel bizonyítottuk, hogy az egyén lakókörnyezetével és családi kapcsolataival történő elégedettség szoros összefüggést mutat az étellel való elégedettséggel, vagyis mind a lakókörnyezet, mind a család (a családon belüli kapcsolati rendszerével), mint kooperációs tér, az egyének étellel való elégedettségén keresztül hatással van a társadalom integráltságára is.

Összegzés

Tanulmányunkban „Az integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban” című OTKA-kutatás adatbázisának felhasználásával a párkapcsolati és együttélési formák jellemzőit összegeztük, elsősorban a térségi-települési különbségek mentén. Külön kitértünk a nemek és az iskolai végzettségek szerinti különbségekre és az általuk leírható egyenlőtlenségekre. Ahol lehetett, az életkorok szerinti eltéréseket is figyelembe vettük. Az első fejezetben a nemek és a párkapcsolati formák sajátosságait tártuk fel a falvakban és városokban tapasztalható különbségek mentén, az iskolai végzettségeket és a korosztályi eltéréseket is figyelembe véve. A második fejezetben vizsgáltuk azokat a tényezőket, amelyek objektíven vagy szubjektíven, de meghatározzák az egyének életszínvonalát, és befolyásolják az elégedettségi szintjüket. Elsősorban a megélt hiányokat értékeltük, amelyből kiderült, hogy a magyar társadalom jelentős többsége mindennapos (kisebb-nagyobb) megfosztottságokat él meg. A két, kifejezetten vesztes társadalmi csoport az egyedülálló özvegyek és az egyedülálló elváltak csoportja, körükben találjuk vagy a legnagyobb arányú, vagy a legsúlyosabb fogyasztási hiányokat. Ugyanakkor a párkapcsolatban élőket (házasságban és élettársi kapcsolatban egyaránt) a legsúlyosabbnak ítélt fogyasztási hiányok nem veszélyeztetik. Azt is bemutattuk, hogy a fiatalok nagyon jelentős része még mindig a szüleivel él, és őket veszélyeztetni legkevésbé a fogyasztás terén bármilyen megfosztottság. Ezzel egyúttal beazonosítottuk a „mamahotel” lakóit, akik, a mostani 30–39 évesek viselkedéséből következtethetően, a későbbiekben is várhatóan a szüleikkel fognak élni. Az idősebb korcsoportban viszont már jóval több azoknak az eseteknek a száma, amelyekből kirekesztettségre következtethetünk, vagyis a kor előrehaladtával megnő a fogyasztási megfosztottságok kockázata is. A településtípusok közötti különbségek szerint minden tekintetben a budapestiek élvezik a jólét biztonságát, míg a falvakban élők körében kritikus helyzeteket tártunk fel. Bemutattuk, hogy a háztartások nagyságának is komoly hatása van a fogyasztási lehetőségekre, a legkisebb és a legnagyobb létszámú háztartások körében találtuk a legsúlyosabb helyzeteket. Ez azért nagyon jelentős probléma, mert az egyfős háztartások zöme az idős egyedülálló özvegy nők köréből kerül ki, míg a skála másik végén épp a három- vagy többgyermekes családokat sújtják az alapvető fogyasztási hiányok.

Részletesen elemeztük egyik központi témánk, az elégedettség kategóriáját is, amelyet az integráltság egyik legfontosabb mutatójaként értelmezünk. Mivel a kutatásban három kérdés mérte három területen az elégedettségi jellemzőket (elégedett-e a környékkel, a családi kapcsolataival, összességében az életével), igyekeztünk minden egyes lehetőséget megragadni arra, hogy minden dimenzióban mindhárom elégedettségi faktort vizsgálni tudjuk. Emiatt párkapcsolati formák szerint, nemek szerint és az eltérő településtípusok szerint is feltártuk az elégedettségi szinteket. Azt mondhatjuk, hogy nem találtunk olyan elégedettségi faktort, amelyet minden párkapcsolati formában élő, vagy mindkét nem, vagy minden településtípus lakói hasonlóan értékelték volna. Jelentős eltéréseket találtunk egyetlen dimenzióon belül is. Példaként említjük, hogy pl. a környékükkel a házások és az özvegyek elégedettek leginkább, ugyanígy a családon belüli kapcsolataikkal is. Az életével sokkal kevésbé elégedett mindenki, de a leelégedettebbek a házások és az egyedülálló nőtlenek, hajadonok. A legnagyobb „vesztesek” viszont az elváltként egyedül élők, akik rendkívül elégedetlenek az életükkel és a családi kapcsolataikkal is.

Külön kiemeljük a nők és férfiak közötti markáns eltérést az elégedettségek terén. Úgy tűnik, hogy minden téren a nők az elégedettebbek, ha pedig a családi állapot változót is bevonjuk, azt mondhatjuk, hogy mind a házasságban élők, mind az élettársi kapcsolatban élők körében is a nők adták minden kategóriában a legmagasabb pontokat. Külön kiemelnénk, hogy a házasságban élő nők sokkal jobban elégedettek, mint az élettársi kapcsolatokban élők, és átfogó összegzésként azt is, hogy a leelégedettebbek minden tekintetben a házasságban élők. Ugyancsak fontos eredmény, hogy a településtípusonkénti elemzések azt mutatják, hogy a magyar társadalom nagy vesztesei a falvakban élő emberek, akik sem a lakókörnyezetükkel, sem az életükkel nem annyira elégedettek, mint a más településeken élők.

Kitértünk a szubjektív anyagi helyzet vizsgálatára is, amelyet összefüggőnek véltünk az elégedettségi eredményekkel. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy szubjektíve az egyének jelentős többsége megél valamilyen kisebb nehézséget, súlyosabbat pedig legalább az egyharmaduk. Családi állapotuk szerint ismét csak a korábbi két vesztes csoport, az elváltak és az egyedül élő özvegyek azok, akik szubjektíve is nehézségként élik meg a szokásos kiadásaik fedezését. Háztartásnagyságok szerint megint csak a legnagyobb számú, a legtöbb gyermekkel rendelkező háztartások frusztrációját mutattuk ki, az egy és két gyermekkel rendelkező háztartások, bár olykor megélnék ilyen nehézségeket, problémáinak súlya a közelében sincs a többgyermekes háztartásokénak. A falvakban ugyancsak kritikus a kiadások finanszírozásának lehetősége, minden második ember így ítéli meg. Ellentétben a fővárosiakkal, akik körében ezek a problémák csak egy viszonylag kisebb csoportot – alig egytizedüket – érintenek.

A következő fejezetben eljutottunk azoknak az eredményeknek a bemutatásához, amelyeket a gyermekszám szerinti háztartáskategóriák és a településnagyságok kategóriáinak beemelésével nyert klaszterek eredményeiből kaptunk. A klaszter-

rekben szerepeltettük a jövedelmi jellemzőket, az anyagi depriváció szintjét, a lakás-körülményeket, a kultúrafogyasztás jellemzőit, az önbesorolás szerinti státuszukat, a lakókörnyezeti integráltságukat, a kapcsolati hálójuk jellemzőit, a bizalmi szintet, valamint az elégedettség korábban bemutatott három dimenzióját. Ezek alapján írtuk le a hat klasztert és azonosítottuk be a falusi gyermekes, falusi gyermektelen, kisvárosi gyermekes, kisvárosi gyermektelen, nagyvárosi gyermekes, nagyvárosi gyermektelen klasztereket. Jellemzőik alapján rövid leírásukat adtuk, amelyben bemutattuk, hogy a legmarkánsabb különbségeket a jövedelmi és lakáshelyzet, az elégedettség és a kapcsolati jellemzőik (erős, gyenge kötések) alapján tudtuk megragadni. Ennek megfelelően írtuk le és neveztük el az elégedetlen jómódú, a jómódú elégedett, a kapaszkodó elégedett, a gyökértelen elégedett, a kiszolgáltatott elégedetlen és a gyökeret vert elégedetlen klaszterbe tartozókat, egyben ezen szempontok alapján integrációs sémába is sorolva őket.

A kétváltozós elemzéseket és a klaszterelemzéseket követően útelemzés segítségével vizsgáltuk az egyének étellel való elégedettségét leginkább meghatározó közvetlen és közvetett hatásokat. Ennek során bizonyítottuk, hogy a családi állapot dimenzió nem befolyásolja az egyén étellel való elégedettségét, és a háztartás, amelyben az egyén él, sincs erre befolyással. Modellünk alapján a lakókörnyezettel való elégedettség és az egyén családi kapcsolataival való elégedettsége a legmeghatározóbb tényezők, de hatással van még rá az egyén szubjektív státuszbesorolása, valamint kisebb mértékben a szubjektív jövedelmi helyzete is. Úgy tűnik tehát, hogy a magyar társadalomban az egyének elégedettségének, boldogságának legfőbb alapját nem az objektív tényezők, hanem a kötődéseik adják, leginkább a lakókörnyezeti és a tágabb-szűkebb családi kötődések, amelyek egyben az egyének étellel való elégedettségén keresztül a társadalom integráltságának meghatározó tényezőjét is jelentik.

Abstract: The study examines the individuals' family characteristics that affect social integration. We assume that one of the most significant integrating factors for the members of the society is satisfaction with life. Our question is therefore whether the cohabitation forms, that is, the individuals' marital status (marriage, cohabitation, single, etc) influence life satisfaction, and how gender and other demographic-environmental characteristics effect this. In this sense, the study interpretes the family as an integrational institution that affects satisfaction. The results of the cluster analysis (in terms of satisfaction) show significant differences among the distinguished household sizes relevant to the number of children according to the type of settlement. The results of the path model prove that the current marital status does not affect the individuals' satisfaction with life in the Hungarian society. However, the quality of cooperation spaces (family relations and immediate residential environment) that directly affects their lives, as well as their subjectively perceived personal social prestige contribute to satisfaction with life with a lower but measurable effect.

Keywords: social inclusion, life satisfaction, marital status, differences according to gender, subjective life quality

Irodalom

- Albert F. – Dávid B. (2006): A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In *Társadalmi Riport 2006*. Budapest: TÁRKI, 351–369.
- Albert F. – Dávid B. (2007): *Embert barátjáról: A barátság szociológiája*. Budapest: Századvég.
- Bengston, V. L. – Biblarz, T. J. – Roberts, E. L. (2007): How Families Still Matter: A Longitudinal Study of Youth in Two Generations. In Skolnick, S. – Skolnick, H. (eds.): *Family in Transition*. Boston, MA: Allyn and Bacon, 315–24.
- Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 156–177.
- Bulmahn, T. (1996): Determinanten des subjektiven Wohlbefindens. In Zapf, W. – Habich, R. (Hrsg.): *Wohlfahrtentwicklung im vereinten Deutschland*. Berlin: Ed. Sigma, 9–96.
- Cherlin, A. J. (2005): American marriage in the twenty-first century. *The Future of Children*, 15(2): 33–55.
- Coleman, J. S. (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó.
- Coontz, S. (1992): *The Way We Never Were: American Families and the Nostalgia Trap*. New York: Basic Books.
- Coontz, S. (2005): *Marriage, a History: From Obidience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage*. New York: Viking.
- Dávid B. (2010): Társas kapcsolatok – a kirekesztődés dimenziói. In Kóczé A. (szerk.): *Nehéz sorsú asszonyok feketén fehéren. Roma nők munkaerő-piaci és megélhetési lehetőségei két kistérségben*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségi Kutatóintézet, 95–112.
- Diener, E. (2000): Subjective wellbeing: The science of happiness, and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55: 34–43.
<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:m6mZlMjIoQgJ:https://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html%3Fid%3D5182c62dd3df3ef22a000008%26assetKey%3DAS%253A272113947086850%25401441888429092+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=hu> (utolsó letöltés: 2016. 09. 11.).
- Diener, E. – Seligman, M. E. P. (2004): Beyond money: Toward an economy of well-being. *American Psychological Society*, 5(1): 1–31.
http://internal.psychology.illinois.edu/~ediener/Documents/Diener-Seligman_2004.pdf (utolsó letöltés: 2016. 10. 21.).
- Dupcsik Cs. – Szabari V. (2015): Elméleti bevezető az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA-kutatáshoz. *socio.hu*, 2015/3, 44–63.

- Edin, K. – Kefalas, M. (2005): *Promises I Can Keep: Why Poor Women Put Motherhood Before Marriage*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.
- Frey, B. S. – Stutzer, A. (2005): *Does Marriage Make People Happy, Or do Happy People Get Married?* Institute for the Study of Labor, University of Zurich, Discussion Paper No. 1811, Zurich. <ftp://repec.iza.org/SSRN/pdf/dp1811.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 03. 06.).
- Granovetter, M. (1991): A gyenge kötések ereje: A hálózatelmélet felülvizsgálata. In Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Jamieson, L. (2011): Intimacy as a concept: explaining social change in the context of globalisation or another form of ethnocentrism? *Sociological Research Online*, 16.
- Kopp M. (szerk.) (2008): *Magyar lelkiállapot 2008*. Budapest: Semmelweis Kiadó.
- Kopp M. – Skrabski Á. (2009): Nők és férfiak egészségi állapota Magyarországon. In Nagy I. – Pongrácz T.-né (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009*. Budapest: TÁRKI, 117–136.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016): A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei. *Szociológiai Szemle*, 26(3): 4–27.
- Lengyel Gy. – Janky B. (2003): A szubjektív jólét társadalmi feltételei. *Esély*, 1: 3–25.
- Lugo Steidel, A. G. – Contrearas, J. M. (2003): A new familism scale for use with latino populatons. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 25(3): 312–30.
- McLanahan, S. – Donahue, E. – Haskins, R. (2005): Introducing the issue. *The Future of Children*, 15(2): 3–12.
- Murinkó L. (2007): Életkor és szubjektív életminőség. In Utasi Á. (szerk.): *Az életminőség feltételei*. Budapest: MTA Politikatudományok Intézete, 47–67.
- Neményi M. – Takács J. (2005): Változó család – változó politikák. *Szociológiai Szemle*, 4: 41–59.
- Seeman, T. E. (2000): Health promoting effects of friends and family on health outcomes in older adults. *American Journal of Health Promotion*, 14(6): 362–370.
- Somlai P. – Tóth O. (2002): A házasság és család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio*, 3: 339–348.
- Spéder Zs. – Kapitány B. (2002): A magyar lakosság elégedettségének meghatározó tényezői nemzetközi összehasonlításban. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2002*. Budapest: TÁRKI, 162–172.
- Szántó Zs. – Susánszky É. – Berényi Z. – Sipos F. – Murányi I. (2016): A jól-lét fogalmának értelmezése az európai szakirodalomban (2009–2014). *Metszetek*, 5(1): 16–47.
- Tóth O. (2012): Társadalmi integráció és család. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 369–382.
- Utasi Á. (2008): *Éltető kapcsolatok. A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

- Yorburg, B. (2002): *Family Realities: A Global View*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Veenhoven, R. (1984): *Conditions of Happiness*. Boston: Dordrecht, Kluwer Academic, London. <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1980s/84a-full.pdf> (utolsó letöltés: 2016. 10. 20.).
- Veenhoven, R. (1989): Does happiness bind? Marriage chances of the unhappy. In Veenhoven, R. – Hagenaars, A. (eds.): *How Harmfull is Happiness? Consequences of Enjoying Life or Not*. Rotterdam: Universitaire , 44–60. <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1980s/89a-C6-full.pdf> (utolsó letöltés: 2016. 10. 20.).
- Waite, L. J. – Gallagher, M. (2000): *The Case for Marriage: Why Married People are Happier, Healthier and Better Off Financially*. New York: Doubleday.

Függelék

F1. táblázat: *Klaszterek összegző eredményei*

KLASZTER ELNEVEZÉSE			Klaszter6	Klaszter5	Klaszter1	Klaszter3	Klaszter2	Klaszter4
ARÁNYA A MINTÁBAN			18,6% (N=499)	8,2% (N=219)	23,7% (N=636)	7,1% (N=192)	34,4% (N=924)	8,1% (N=217)
Háztartás	életkörülmény	ekvivalens (egy fogyasztási egységre jutó) jövedelem (Ft)	107 948	96 316	133 504	115 052	146 905	134 129
		deprivált anyagi (% deprivált)	46,3	47,7	35,7	40,4	26,5	26,3
		deprivált súlyos (% deprivált)	29,3	30,4	18,9	24,1	12,9	15,4
	lakás	lakásdepriváció (% deprivált)	18,3	23,6	8,8	12,2	5,5	3,7
Kérdezett a háztartásban	kultúra	magaskultúra (% nem fogyaszt)	35,5	30,7	26,9	25,6	17,4	11
		újkultúra (% nem fogyaszt)	29,7	13,3	25,3	6,9	15,6	4,3
		fesztivalkultúra (% nem fogyaszt)	47,9	42	42,8	36,9	36	25,3
	státusz	önbesorolás	2	2	3	3	3	3
	integráltság	lakókörnyezeti relatív (% nem integrált)	16,9	18,8	26,6	30,6	42,4	43,9
		lakókörnyezeti abszolút (% nem integrált)	5,2	3,6	9,3	12,3	19,2	18
		erős kötések száma	2,56	2,77	2,41	2,69	2,82	3,02
		gyenge kötések száma	9,05	9,72	8,58	9,30	7,7	8,21
		bizalom (% hiány vagy alacsony)	50,7	51,2	41,3	47,3	42,8	48,7
	elégedettség	környékkel ahol él	6,97	6,54	7,23	7,02	7,16	6,81
		családon belüli kapcsolatokkal	8,69	8,9	7,97	8,75	8,74	8,51
összességében az életével		7,23	6,97	7,19	7,55	7,49	7,55	